

Андрій Сова

РОЗВИТОК УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ КООПЕРАЦІЇ НАДДНІПРЯНЩИНИ У 1919 РОЦІ (на прикладі “Дніпросоюзу”)

Розкрито діяльність одного з найпотужніших центрів української кооперації в роки Української національної революції 1917–1921 років – Дніпровського союзу споживчих товариств (“Дніпросоюзу”). Висвітлено економічну діяльність цього кооперативного об’єднання.

Ключові слова: “Дніпросоюз”, кооперація, українська споживча кооперація, економічна діяльність.

За час після відновлення нашої держави вітчизняні науковці зробили значний крок уперед у дослідженні історії українського кооперативного руху, що дало змогу подолати низку стереотипів бачення історичного минулого, відкрити раніше невідомі сторінки діяльності української кооперації. Однією з тем, що замовчувалася в радянський період, є розвиток кооперативного руху за часів Української національної революції 1917–1921 рр. Яскравим епізодом цього періоду є діяльність Дніпровського союзу споживчих товариств (“Дніпросоюзу”). Серед досліджень, у яких аналізуються окремі аспекти порушеної проблеми, заслуговують на увагу студії Мирослава Алімана [1], Василя Марочка [14], Ігоря Фаренія [23–25], Павла Гая-Нижника [4], Олександри Кудлай [11], Олександра Лисенка [12; 13], Степана Гелея [5; 6], Андрія Сова [19–22] та ін. Чимало інформації надibuємо у колективній праці “Історія споживчої кооперації України”, допущеній Укоопспілкою як підручник для студентів кооперативних вищих навчальних закладів [2]. Однак, незважаючи на появу низки статей про “Дніпросоюз”, його діяльність потребує комплексного вивчення. З огляду на те, у статті досліджено економічний розвиток цього кооперативного об’єднання у 1919 р. Джерельну базу публікації становлять документи Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України, організаційні видання та періодика “Дніпросоюзу”. Останні є бібліографічною рідкістю та зберігаються у фондах Державної наукової архівної бібліотеки (Київ), Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (Київ), Наукової бібліотеки Львівського національного університету імені Івана Франка.

Важливі зміни у системі споживчої кооперації Наддніпрянської України відбулися після розпаду Російської імперії. Лютнева революція 1917 року суттєво вплинула на умови розвитку кооперації Наддніпрянщини. Відчули це на собі споживчі товариства та союзи. Зміни суспільно-політичної ситуації на українських землях, пов’язані зі створенням у березні 1917 року Української Центральної Ради, сприяли розвитку споживчої кооперації. 20 березня 1917 року Тимчасовий уряд затвердив “Положення про кооперативні товариства та їх союзи” в редакції Державної Думи (1916 р.), що створювало для кооперації надзвичайно сприятливе правове поле діяльності. Відповідно до «Положення» з 1 травня 1917 року кооператив набував правового існування та статусу юридичної особи після звичайної реєстрації його статуту в реєстраційному відділенні окружного суду. Відмова від реєстрації могла надійти лише у разі невідповідності поданого статуту чинному законодавству. Після Лютневої революції відпала потреба у боротьбі з наявним політичним режимом задля забезпечення демократичного характеру кооперативного руху. Натомість з’явилася необхідність зберегти демократичні завоювання, що зумовило тісну співпрацю кооператорів України з державними структурами, активну участь їх у громадському та політичному житті [2, с. 131–132]. Як наслідок – у роки Української національної революції (1917–1921 рр.) на високих урядових посадах перебували українські кооператори: Х. Барановський (секретар фінансів Генерального Секретаріату Української Центральної Ради), С. Бородаєвський (товариш міністра торгівлі й промисловості УНР за часів Директорії), Д. Коліух (товариш міністра, міністр продовольчих справ в уряді УНР В. Голубовича), Б. Мартос (секретар земельних справ Генерального Секретаріату Української Центральної Ради, міністр фінансів та Голова Ради Міністрів УНР за часів Директорії), М. Стасюк (секретар продовольчих справ Генерального Секретаріату Української Центральної Ради), М. Туган-Барановський (секретар фінансів Генерального Секретаріату Української Центральної Ради) та ін. [2, с. 139]. На кооперацію було зроблено ставку в питаннях організації роботи покинутих власниками та націоналізованих підприємств, ліквідації військового майна (більша частина таких підприємств та майна перейшла тоді в її руки), розподілу раціонованих

товарів, протидії спекуляції та грошовому хаосу тощо. Загалом 1917–1918 роки в історії кооперації Наддніпрянської України стали часом становлення самостійної кооперативної системи, незалеження від господарської, організаційної та громадської діяльності російських кооператорів. Цей період характеризувався розпадом централістичної системи споживчої кооперації, що склалася у межах Російської імперії. У цей час з'являється потреба у загальнонаціональному центрі споживчої кооперації. На цю роль став, без сумніву, претендувати Дніпровський союз споживчих товариств – “Дніпросоюз”.

10 березня 1917 року українцям вдалося затвердити статут Дніпровського союзу споживчих товариств (“Дніпросоюзу”), що став як економічним, так і культурним центром української споживчої кооперації [3, с. 87; 8, с. 1]. Через місяць, 9–10 квітня 1917 року, в Києві відбувся Перший з'їзд кооперативних спілок України. Він розглянув питання розвитку кооперації на українських землях. У роботі з'їзду взяли участь представники кредитових та споживчих союзів. Свою делегацію на цей захід скерував також “Дніпросоюз” [10]. Установчі збори “Дніпросоюзу” відбулися 5–6 травня 1917 року [17]. В них взяло участь 240 представників споживчих товариств, з них – 131 з правом голосу, 109 – дорадчого.

Після повалення Гетьманату кооперативні союзи набувають великого впливу і значення в економічній політиці Директорії. 5 січня 1919 року відбулося засідання Кооперативного фінансового комітету, до складу якого входили представники різних кооперативних центрів: Український народний кооперативний банк, “Дніпросоюз”, Центральна українська сільськогосподарська кооперативна спілка. Представники цих організацій, а саме: Ф. Крижанівський, Х. Барановський, Ф. Горбань, Д. Коліух і В. Доманицький – вирішили надати фінансову допомогу козакам української республіканської армії. 11 січня 1919 року представники українських кооперативних установ зустрілися з Головою Директорії В. Винниченком, який підтримав їхні прохання. Йшлося про самостійний вихід української кооперації за кордон, про відкриття її представництв у Європі та Америці [14, с. 29]. 26 січня 1919 року Радою Народних Міністрів УНР було ухвалено “Закон про звільнення кооперативних установ од оподаткування” [7, с. 461; 27, арк. 4]. Зазначимо: станом на 1 січня 1919 року до “Дніпросоюзу” входило 86 союзів, що об'єднували 8500 споживчих товариств (див. табл.) [30, арк. 16]. Упродовж 1918 року ним було продано товарів на суму 70 млн. карб. [18, с. 8].

Таблиця

Споживчі союзи України станом на 1 січня 1919 року*

Назва союзу	Чисельність споживчих союзів і товариств, які входили до їхнього складу		Приблизна чисельність споживчих товариств	Приблизна чисельність членів споживчих товариств
	союзів	товариств		
Дніпросоюз	86	9	8.500	3.000.000
ПОЮР	64	750	7.000	2.500.000
Крайсоюз	29	–	2.500	700.000
Полтавська Спілка	9	1183	2.800	300.000
Союздонбасейн	–	91	91	140.000
Південно-Західний Обласний Союз	–	23	23	100.000
Одобсоюз	9	–	1.200	500.000

У лютому 1919 року у Вінниці Комісія Трудового Конгресу асигнувала 286 мільйонів карбованців на допомогу центральним кооперативним установам для проведення закупівель за кордоном. Ось що з цього приводу 5 березня 1921 року писав Голова Директорії і Головний Отаман Військ УНР Симон Петлюра до Голови Ради Народних Міністрів П. Лебедя-Юрчика: “Починаючи з лютого 1919 року, Уряд У. Н. Р. весь час фінансував українські кооперативні інституції, чи то бажаючи дати їм змогу налагодити постачання армії, чи то на закупку за кордоном річей першої потреби, чи то для яких інших цілей. Розглянувши де-які документи в цій справі, як-от: закон 4 лютого 1919 р. ч. 143 про видачу центральним кооперативним установам 286.000.000 гривень, закон 9 квітня ч. 264 про видачу їм же 500.000.000 гривень та інші, я зауважив, що українській кооперації в ріжні часи було з Державної Скарбниці видано величезні кошти на певних умовах, головним чином в позичку і що до

* Складено за: ЦДАВО України. — Ф. 206. — Оп. 1. — Спр. 213. — Арк. 16.

цього часу кооперативні установи цих умов не додержали. Одже, я вважав би за доцільне, особливо маючи на увазі сучасний скрутний фінансовий стан Держави, щоб в найскоршому часі було докладно з'ясовано, які саме грошеві зобов'язання перед Урядом У. Н. Р. полягають на українській кооперації та щоб їй було поставлено певні вимоги що до виконання цих зобов'язань та до вирівнювання своїх боргів, а тому прошу Вас, Пане Премєре, вжити негайно належних заходів що до розв'язання знятого мною питання і про наслідки зробити мені доповідь" [28, арк. 10–10 зв.].

Згодом роль кооперативних установ як єдиного постійного апарату для втілення в життя господарських завдань зростає. Влітку 1919 року відчувався великий вплив кооператорів на політику міністерства фінансів та міністерства народного господарства. Делегат від кооперації М. Стасюк очолює головне управління постачання армії, кооператор А. Степаненко був призначений на посаду головного інтенданта. Врешті-решт, 18 січня 1919 року міністр народного господарства Черкаський видав постанову про те, що надалі закордонні закупівлі можуть проводитися лише центральними кооперативними установами, які на це одержать дозвіл від міністерства народного господарства. Як виняток з цього правила закордонні закупівлі для потреб фабрик та заводів могли дозволятися власникам останніх, але лише в тому разі, якщо б вони організувалися в закупівельні бюро. Крім того, закупівлі для потреб відомств могли проводитися самими відомствами. Що ж до експорту, то він дозволявся лише кооперативним установам та відомствам на підставі виданих згаданим міністерством ліцензій.

Зі спогадів учасника цих подій М. Добриловського дізнаємося про те, що приблизно в той самий час організовується за кордоном "Об'єднання центральних кооперативних союзів для діяльності за кордоном" (ОЦКС), що складалося з делегованих представників від головних союзів України "Українбанку", "Дніпросоюзу" та "Централу" [9, с. 157–158]. Державна влада дала цьому об'єднанню під офіційною назвою Торговельної Комісії повноваження на економічне представництво України у всіх країнах Європи. Пізніше влада передала також у його відання більшу частину свого майна за кордоном та надала акредитиви на Берлінський Райхсбанк на поважні суми. В обов'язки ОЦКС входили вивчення товарного та промислового ринків інших держав; вивчення, завоювання та використання фінансового ринку; збирання зразків товарів та інформації про ціни, контакти з іноземними фірмами; закупівля товарів і відправка їх в Україну; інформування світової кооперації про стан справ в українській кооперації; збирання відомостей про стан та досвід кооперативного руху в різних країнах; налагоджування взаємин із кооперативними організаціями; обстоювання інтересів української кооперації в різних міжнародних інституціях тощо. Таким чином, споживча кооперація набувала таких прав, які були дуже близькими до часткової монополії зовнішньої торгівлі.

Однак через нестабільну економічну та політичну ситуацію у Європі ОЦКС не завжди вдало виконував покладені на нього обов'язки. Це насамперед стосувалося розподілу майна від Американської Ліквідаційної Комісії. Обставини вимагали від держави взяти активну участь у проведенні закордонного товарообміну. УНР безпосередньо проводила торговельні операції із закордонним передовсім для задоволення потреб державного господарства. Проте катастрофічний брак предметів першої необхідності у населення спонукав державу дбати також і про закупівлю та ввезення в Україну останніх. До осені 1919 року було зроблено низку закупівель у Франції, Німеччині, Австрії, Румунії та інших країнах Європи. Особливо треба згадати закупівлю у Франції фронтового майна від Американської Ліквідаційної Комісії. Воно складалося з одягу, білизни, посуду, автомобілів, санітарних матеріалів, приладів і т. ін. Всього було закуплено майна на суму 7 844 600 доларів. Купівлю було проведено 6 червня 1919 року на Паризькій мирній конференції. Керував українською делегацією Г. Сидоренко. Майно було куплено в кредит під 5-відсоткові зобов'язання Української державної скарбниці на 3, 4 та 5 років організованим для цієї мети фіктивним товариством "Україльян". Останнє згодом передало майно українській делегації.

Однак усе набуте державою майно не могло перевозитися в Україну з огляду на фактичну блокаду українських кордонів. 12 жовтня 1919 року представники УНР, очікуючи будь-яких несподіванок на денікінському фронті та побоюючись, що у разі тимчасової поразки української армії майно як власність держави може бути відібране американцями, фіктивно продали його ОЦКС. 5 листопада 1919 року було підписано відповідну угоду: від ОЦКС – А. Сербиненком, а від уряду – міністром фінансів Б. Мартосом. Угодою було остаточно оформлено відносини між урядом та ОЦКС у справі цього майна. ОЦКС за 3-відсоткову комісійну винагороду мав перетранспортувати майно в Україну згідно із вказівками та розпорядженнями уряду.

Як з'ясувалося пізніше з проведеної К. Безкровним ревізії справ ОЦКС, різними органами державної влади ОЦКС для видатків, пов'язаних з американським майном, було видано з державних коштів 374 тис. франків. Майно мали доставити до Галацу, щоб у сприятливий момент звідти перевезти його в Україну. Перша його партія на суму близько 375 тис. доларів 23 грудня 1919 року на пароплаві "Росія" вийшла з Марсельського порту, але чомусь була скерована не до Галацу, а до Одеси, де його мав отримати представник "Дніпросоюзу". Через воєнні події в Одесі майно не було вивантажене. Його переправили до Константинополя, де майно відібрав агент Американської Ліквідаційної Комісії. Влітку 1920 року все майно за невиплату чергових відсотків по виданих за майно зобов'язаннях

державної скарбниці було відібране назад Американською Комісією. Умовою з 10 серпня 1920 року між ОЦКС та Американською Ліквідаційною Комісією контракт останньої з товариством “Україльян” було анульовано, а зобов’язання державної скарбниці – повернено. На покриття своїх збитків ОЦКС від Американської Ліквідаційної Комісії отримав грошима та майном близько 2870 тис. франків. Крім того, для ОЦКС було безкоштовно передано для роздачі населенню України під наглядом Американського Червоного Хреста на 1576 тис. франків ліків та медикаментів. Таким чином, з усього закупленого урядом американського майна до українського уряду не потрапило фактично нічого. Він навіть не одержав жодного звіту від дирекції ОЦКС за ці операції [9, с. 158–159].

Упродовж усієї діяльності “Дніпросоюз” дбав про створення філій. Перша з них, в Одесі, була відкрита у квітні 1918 року. Фактично вона почала працювати з середини липня того самого року. Одеський відділ станом на жовтень 1918 року налічував 15 співробітників. З липня по жовтень 1918 року відділ мав понад 3 мільйони крб. [8, с. 58]. За 8 місяців 1918 року Одеський відділ виконав торговельних операцій на суму 6 996 754 крб., а в 1919 році його оборот досяг 70 859 681 крб. [16, с. 58].

Є. Филипович у лютому 1919 року відкрив другу за рахунком і першу за межами УНР філію “Дніпросоюзу” в Станіславові (тепер місто Івано-Франківськ), що був тоді адміністративним, політичним та економічним центром ЗУНР. З її допомогою в першій половині 1919 року вдалося придбати для потреб членів Дніпровської Спілки гас, цукор, цигарковий папір, вироби із заліза, шкільні підручники і т. ін. На травень 1919 року обороти Станіславівської філії сягали 16 729 061 мільйонів крб., однак на кінець року внаслідок політичних обставин її довелося закрити. Того самого року були засновані філії “Дніпросоюзу” в Харкові та Севастополі, контори у Сімферополі та Очакові, представництва-агентури в Ростові, Новоросійську, Баку та ін. [26]. За січень і лютий 1919 року Харківська філія виконала торговельних операцій на суму 3 216 198 крб. [16, с. 58]. У 1920 році її очолювала колегія, до складу якої входили: голова – В. Галевич, заступник голови – П. Лебеденко, в. о. члена – Е. Москалець [29, арк. 52].

Філії, згідно зі спеціальною інструкцією “Дніпросоюзу”, мали виконувати в місцях їх розташування такі функції: вивчати ринок, закуповувати необхідні споживачеві та членам організації товари, організувати на місцях власне виробництво, представляти організацію в місцевих, державних, громадських, господарських та кооперативних інституціях, дбати про розвиток кооперативного життя та взаємин між кооперативними організаціями в місцевості, на яку поширювалась їхня діяльність, тощо. Філіям “Дніпросоюзу” підпорядковувалися його закупівельні контори та представництва-агентури. Перші виконували переважно функцію заготівлі, збереження та транспортування необхідних для населення товарів; другі – інформаційну функцію та окремі доручення центру.

У 1919–1920 роках “Дніпросоюз” мав значну кількість закордонних філій, зокрема у Відні, Варшаві, Празі, Парижі, Берліні, Лондоні, Генуї, Константинополі та ін. Вони практично виконували роботу представниць: збирали інформацію про європейські ринки, про попит та ціни на них; розшукували можливих партнерів спілки; інформували про “Дніпросоюз” та українську кооперацію європейську громадськість та кооперативні кола.

У 1919 році взаємини окупаційної більшовицької влади і кооперації залишалися доволі напруженими. На окупованих територіях більшовики не з’ясували свого ставлення до кооперації, а вдавалися до арештів і реквізиції майна кооперативних товариств та окремих кооперативних діячів. Так, у ніч з 24 на 25 березня 1919 року було вчинено обшук на квартирі директора-розпорядника “Українбанку” М. Хотовицького, а також заарештовано членів Правління “Дніпросоюзу” – В. Гавсевича, П. Вікторова, М. Ботвиновського разом з їхніми дружинами. Заарештували члена Правління “Союзбанку” Г. Троценка і члена Правління “Централу” – П. Діброву, а для інших діячів української кооперації підготували ордери на обшук та арешт [14, с. 31]. Протести українських кооператорів бажаного результату не дали. Хвиля відвертого терору приголомшила керівників і рядових членів кооперації, які почали обговорювати умови співпраці з більшовицькою владою.

Таким чином, у 1919 році “Дніпросоюз” провадив активну внутрішню та зовнішню політику. Перша проявлялася у розбудові структурних підрозділів та співпраці з владою. Це дало свої позитивні результати. Насамперед було налагоджено роботу в напрямку створення та активізації представництв у багатьох містах, зокрема у Новоросійську, Одесі, Очакові, Ростові, Севастополі, Сімферополі, Станіславові, Харкові та ін. Зовнішній напрямок економічної діяльності “Дніпросоюзу” вдалося проводити через свої закордонні філії у Берліні, Варшаві, Відні, Генуї, Константинополі, Лондоні, Парижі, Празі та ін. Це дало змогу не тільки проводити економічну політику, а й інформували європейську громадськість та кооперативні кола про українську кооперацію. Незважаючи на перешкоди, у 1919 році “Дніпросоюз” зміг налагодити постачання населення України необхідними товарами, знаходив шляхи збереження грошових заощаджень, позитивно впливав на відновлення ризних сфер народного господарства.

Література

- Аліман М. Просвітня і культурна діяльність споживчої кооперації (друга половина XIX ст. – 1930 рр.) / М. Аліман // Споживча кооперація України : історичні та соціально-економічні аспекти. — К., 1996. — С. 77–86.
- Аліман М. Історія споживчої кооперації України / М. Аліман, С. Бабенко, С. Гелей та ін. — Львів : Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 1996. — 384 с.
- Андрієнко С. Дніпровський Союз Споживчих Союзів України / С. Андрієнко // Календарь громадянина-кооператора на рік 1919. — К. : Видання Дніпровського Союзу Споживчих Союзів України, 1918. — С. 87–90.
- Гай-Нижник П. Зародження і занепад української кооперації (кінець XIX ст. – 1920 р.) / П. Гай-Нижник // Київська старовина. — 2003. — № 6. — С. 87–93. — Режим доступу: <http://www.hai-nyzhnyk.in.ua/doc/58doc.php>.
- Гелей С. Від національної ідеї до державності. Вибрані статті з історії України, політології, теорії та історії кооперації / С. Гелей. — Львів : Вид-во Львівської комерційної академії, 2011. — 738 с.
- Гелей С. Ілля Витанович : науково-педагогічна та громадська діяльність / С. Гелей. — Львів : Вид-во Львівської комерційної академії, 2010. — 584 с.
- Директорія, Рада Народніх Міністрів Української Народної Республіки. Листопад 1918 — листопад 1919 рр. : Документи і матеріали. У 2-х томах. 3-х частинах. — Т. 2 / упоряд. : В. Верстюк (керівник) та ін. — К. : Вид-во імені Олени Теліги, 2006. — 743 с.
- Дніпровський Союз Споживчих Союзів – Всеукраїнський Центр Споживчої Кооперації. Справочно-інформаційне видання з 16 ілюстраціями в тексті. — К. : Видання Дніпровського Союзу Споживчих Союзів України, 1918. — 68 с.
- Добриловський М. З історії господарської політики незалежної України (1919–1920 рр.) / М. Добриловський // Збірник пам'яті Симона Петлюри (1879–1926). — Київ : МП "Фелікс", 1992. — С. 149–166; Перше видання цієї книги побачило світ 1930 р. у Празі накладом Міжорганізаційного комітету для вшанування пам'яті Симона Петлюри в Празі.
- З'їзд представників кооперативних союзів // Український національно-визвольний рух. Березень-листопад 1917 року: Документи і матеріали / упоряд.: В. Верстюк (керівник) та ін. — К. : Вид-во імені Олени Теліги, 2003. — С. 179–182.
- Кудлай О. Б. Дніпровський союз споживчих товариств. Дніпросоюз / О. Б. Кудлай // Енциклопедія історії України: в 5 т. / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. — К. : Наукова думка, 2003. — Т. 2: Г–Д. — С. 412. — Режим доступу: http://www.history.org.ua/index.php?l=ENU&verbvar=Dniprovsky_souyz.
- Лисенко О. В. Внутрішньо- та зовнішньополітичні пріоритети українців на початку XX ст. / О. В. Лисенко // Проблеми історії України XIX – початку XX ст. — Київ : Інститут історії України НАН України, 2009. — Вип. 16. — С. 336–347. — Режим доступу: http://history.org.ua/JournALL/xix/xix_2009_16/25.pdf.
- Лисенко О. В. Генеза ідеологічних та політичних пріоритетів східноукраїнського національного руху у другій половині XIX – на початку XX ст. / О. В. Лисенко // Проблеми історії України XIX – початку XX ст. — К. : Інститут історії України НАН України, 2008. — Вип. 14. — С. 11–20. — Режим доступу: <http://history.org.ua/JournALL/xix/14/3.pdf>
- Марочко В. Взаємини кооперації з політичними партіями в Україні (1917–1920 рр.) / В. Марочко // Українська кооперація: історичні та соціально-економічні аспекти (зб. ст.). — Львів, 1998. — Т. 1. — С. 17–38.
- Пастушенко Р. "Дніпросоюз" – Центральна спілка споживчої кооперації Наддніпрянської України в 1917–1919 рр. / Р. Пастушенко // Історія споживчої кооперації України / М. В. Аліман, С. Г. Бабенко, С. Д. Гелей (кер. авт. кол.) та ін. — Львів : Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 1996. — С. 151–167.
- Петрович О. Закінчення будівництва організаційних форм Дніпросоюзу / О. Петрович // Три роки життя й діяльності Дніпросоюзу. План книги і редакція А. Харченка. — К. : Вид-во Дніпросоюзу, 1920. — С. 51–66.
- Протокол Установчих Зборів Дніпровського Союзу Споживчих Товариств // Кооперативна Зоря. Часопис української споживчої кооперації. — К. : Видає Дніпровський Союз Споживчих Товариств, 1918. — 15 квітня. — № 1-2. — С. 19.
- Сербиненко А. Українська споживча кооперація і центральний споживчий союз (Дніпровський союз споживчих союзів України "Дніпросоюз") / А. Сербиненко. — Відень : Видання "Дніпросоюзу", 1919. — 48 с.
- Сова А. "Дніпросоюз" напередодні та в період існування Української Держави (1918 р.) / А. Сова // Вісник Львівської комерційної академії. — Львів : Вид-во Львівської комерційної академії, 2013. — Вип. 11. — С. 32–54. (Серія "Гуманітарні науки").
- Сова А. Економічна та культурно-просвітницька діяльність "Дніпросоюзу" у 1918 р. / А. Сова // Міжнародний кооперативний рух : генезис та тенденції сучасного розвитку : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, 16–17 лютого 2012 р. — Полтава : ПУЕТ, 2012. — С. 370–378.
- Сова А. О. Культурно-просвітня діяльність "Дніпросоюзу" / А. О. Сова // Вісник Львівської комерційної академії. — Львів, 2010. — Вип. 9. — С. 135–149. — (Серія "Гуманітарні науки").
- Сова А. О. Генеза української національної кооперації Наддніпрянщини (на прикладі "Дніпросоюзу") : історико-ідеологічний аспект / А. О. Сова, Ю. В. Михальський // Ювілейний збірник на пошану Степана Гелея / відп. ред. І. Копич. — Львів, 2011 (Вісник Львівської комерційної академії. — Вип. 10. — С. 250–263. — (Серія "Гуманітарні науки").
- Фареній І. А. Кооперативний рух і проблеми національно-культурного розвитку / І. А. Фареній // Віче. — 1998. — Листопад. — № 11(80). — С. 135–143.
- Фареній І. А. Національний український трест. З нагоди 85-річчя створення Дніпровського союзу споживчих товариств / І. А. Фареній // Український селянин : зб. наук. праць / Інститут історії України НАНУ; Черкаський державний університет. — Черкаси, 2002. — Вип. 4. — С. 100–110.
- Фареній І. А. Український кооперативний рух у період 1917–1920 років (історичний аспект). Автореф. дис. [...] канд. іст. наук / І. А. Фареній. — Запоріжжя, 2000. — 19 с.
- Філія Дніпросоюзу в Галичині // Кооперативна Зоря. Часопис української споживчої кооперації. — К. : Видає Дніпровський Союз Споживчих Товариств, 1919. — Квітень. — № 6–7. — С. 47.
- ЦДАВО України. — Ф. 1509. — Оп. 5. — Спр. 23.
- ЦДАВО України. — Ф. 1509. — Оп. 5. — Спр. 842.
- ЦДАВО України. — Ф. 206. — Оп. 1. — Спр. 138.
- ЦДАВО України. — Ф. 206. — Оп. 1. — Спр. 213.

In the article there is find out the activities of one of the most powerful centres of Ukrainian cooperation at Ukrainian revolution age 1917–1921 – Dnipro union cooperative society ("Dniprounion"). There is reported the economic work of this cooperative society.
 Key words: "Dniprounion", cooperation, Ukrainian society cooperation, economic work.